

nijvertijd

‘Dynamiek’, het kernwoord voor het Hartenaasje, een deel van een al oud industrieterrein aan deze kant van de IJssel. Dijken zijn er aangelegd, verlegd en verhoogd, in de uiterwaarden -‘Waterstaters’ spreken over ‘buitendijks’- bakte men ooit stenen en klinkers. Weer later won Rijkswaterstaat zand voor de A1, bijna vijftig jaar later werd de diepe plas ‘ontdiept’ met klei uit het project ‘Ruimte voor de Rivier’.

Van de waardevolle panden op het terrein van de gasfabriek zijn nu de meeste gerestaureerd en vol activiteit van ondernemers en onderwijs. Ook de jongere gebouwen op het terrein gebruikt men weer. Noury van der Lande, later AKZO Chemicals, is hernoemd tot Nouryon: op de oude productielocatie ontstaat nieuwe bedrijvigheid. In de Gashaven en in het restant van de Meelhaven zijn Waterscouts en de Deventer Kano-vereniging actief.

Alleen het Twentolterrein wacht nog op een invulling: het ligt buitendijks, het valt daarom niet mee om een passende bestemming te vinden.

Maar weinig Deventenaren komen hier, terwijl het zicht op de rivier en

op de stad prachtig is. Er zijn plannen om de Gashavenstraat, het Twentolterrein, de Gashaven én de dijk beter toegankelijk en interessanter te maken. De SIED is gevraagd om mee te denken en met voorstellen te komen. We maken dan altijd eerst een grondige historische analyse. Op de eindejaarsbijeenkomst heeft Sam de Visser daarover verteld, daarna hebben we ook een mogelijke invulling geschetst.

Dit jaar willen we samen met de gebruikers en andere belanghebbenden tot definitieve voorstellen komen voor het opwaarderen van het gebied. Deze Nijvertijd neemt u alvast mee in de geschiedenis van het gebied.

Ik wens u veel lees- en kijkplezier.

Eric Giesbers
Voorzitter SIED

P.S. De naam ‘Hartenaasje’ is met mysterie omgeven: er zijn verklaringen langsgelopen, maar geen enkele bleek sluitend. Degene die met een goede en onderbouwde verklaring komt voor deze naam, ontvangt een passende beloning!

412

JAARGANG 23 | MEI 2019

De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer is opgericht in 1995. Doel is het behoud van industrieel erfgoed in Deventer en omgeving. Ons werkgebied omvat Bathmen, Deventer, Diepenveen, Olst, Twello, Voorst en Wijhe. Gegevens vastleggen, historisch onderzoek doen en daarover publiceren zijn belangrijke onderdelen van ons werk. Wij organiseren excursies, bijeenkomsten en lezingen en geven advies over hergebruik van industrieel erfgoed. Natuurlijk zetten we ons in voor hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek. Voor meer informatie: bel (0570) 615838 of mail info@sied.nl. U kunt ook onze internetsite bezoeken: www.sied.nl

Het Hartenaasje gezien vanaf de grijze silo.

Het Hartenaasje

Het Hartenaasje, een buitenbeentje.

Het gebied van het Hartenaasje, al in 1871 zo genoemd, strekt zich uit vanaf de Voorhaven tot voorbij de Gashavenstraat en langs de IJssel. De laatste anderhalve eeuw was het een komen en gaan van bedrijvigheid: steenfabriek De Petra, de gemeentelijke Gasfabriek, het pakhuis van Holterman en Ten Hove en (smeer-)oliehandel Twentol, later overgegaan in Gulf Oil/ Q8. Daarbij speelden (hoog) water en vuur (van ovens of branden) een grote rol. Een overzicht.

Op de voorgrond het bruggetje over het Meelkanaal. Rechts opgestapelde stenen van de Petra. In het midden Noury & Van der Lande. Situatie in 1924.

De Petra

De Deventer raadsvergadering van 9 september 1875 behandelt een 'adres' (verzoek) van de heren Stegeman jr., Schoemaker en Looman jr. en machtigt B & W "aan adressanten te vergunnen boringen en gravingen te doen op de 'Koerhuis Weerd' en het Hooge en Lage Hartenaasje teneinde te onderzoeken of die geschikt zijn tot het oprichten ener steenbakkerij". Dat blijkt het geval en in de volgende jaren ontstaat op een wat hoger gelegen terrein van de uiterwaard een uitgebreid complex van oven en droogkappen tussen de IJssel en de (latere) gasfabriek. Later komt er nog een industrie-spoor, waardoor kolen uit de Limburgse mijnen kunnen worden aangevoerd. In 1947 eindigt de steenproductie en de gebouwen verdwijnen ten behoeve van zandwinning.

Steenfabriek De Petra'

Het 'Meelkanaal'

Waar nu het terrein van AKZO (nu Nouryon) ligt stonden al sinds 1745 twee molens, de Hoop en de Eendracht. Daar is in de 19e eeuw het bedrijf van Noury & Van der Lande ontstaan; in die tijd heette het gebied Veenoord of Fennenoord. Pas in 1897 krijgt de fabriek een verbinding met de IJssel door het graven van het 'Meelkanaal', in 1909 verbreed. Vanaf 1965 heet dit, na de vestiging van Cebeco Handelsraad op het terrein van Noury, het Cebecokanaal. Het liep parallel aan de Koerhuisbeek, die later is verlegd achter Noury en de Petra langs en weer later langs de A1. Halverwege het kanaal lag een ophaalbruggetje, zodat men van de steenfabriek via de Fennenoordsweg op de Zutphenseweg kon komen.

Verdwenen restant van het kolentransportsysteem van de Gasfabriek.

De gemeentelijke gasfabriek

Lange tijd heeft de gemeente gedelibereerd over de plaats van de nieuwe gasfabriek, eerst gedacht 'in de Veenen, aan de Snippelingsdijk', maar de grond blijkt daar te slecht. Tenslotte krijgt de locatie Zutphenseweg ('plan IJssel') de voorkeur boven het bouwen op het terrein van de bestaande gasfabriek. Voor de aanvoer van de kolen graaft men in 1910 een kort kanaal, de Gashaven en in oktober 1911 start de productie. Twee keer krijgt de fabriek last van de overstromende IJssel, in 1920 en 1926. Het personeel kan ternauwernood de gaslevering op peil houden; ook het Hartenaasje stroomt onder water door het ontbreken van een banddijk. In 1966 eindigt de levering van het stadsgas, door de komst van het aardgas.

Transportbaan tussen pakhuis en Gashaven.

Holterman en Ten Hove

Al voordat in 1922 de aanleg van de Voorhaven begint, legt de gemeente in de kern van het Hartenaasje een 'handelsterrein' aan, later industrieterrein genoemd. Parallel aan de Gashavenstraat lopen de Rivierstraat (later verdwenen) en het Hartenaasje. In de loop van de jaren twintig legt men vanuit de Gasfabriek langs de Gashaven ook industriespoor aan.

In 1915 komt er gemeentelijk krediet om het gebied 2.50m op te hogen met rivierzand. Er is een bekende discussie over het uitgeven van de terreinen: in erfpacht of vrije verkoop. Die laatste houdt volgens de Kamer van Koophandel het risico van grondspeculatie in. Als (enige) gegadigde meldt zich in 1920 de firma Holterman en Ten Hove, die op de hoek van de Rivierstraat en de Gashavenstraat (langs het water van de Gashaven) een imposant pakhuis van drie verdiepingen laat bouwen. Een jaar

Het pakhuis van Holterman en Ten Hove op het 'handelsterrein'.

later komt er ook een 'transportbaan', vanaf het pakhuis naar de Gashaven, vlak bij de rivier. In 1931 fabriceert de fabriek 'boekweitgrutten en -meel (...), pluimvee- en veevoeder, maïs en tarwegrutten. Geïmporteerd worden granen, rijst, tarwebloem, haver-mout en vismeel.

De aanvoer gaat per schip, gestort graan wordt pneumatisch gelost, gezakt goed komt binnen met een trottoir roulant (transportband). Alle machines worden elektrisch gedreven. Verlading per wagon door eigen spoor aansluiting of per vrachtauto'.

In 1942 brandt het bedrijf af en verdwijnt na de oorlog helemaal, maar het terrein zal niet lang leeg blijven.

Twentol

In 1917 richt J.B. Huizink de Twentsche Oliehandel op, gevestigd in een bescheiden ruimte aan de Kleine Poot. Grotere aanvoer van technische smeeroliën maakt een ruimere behuizing nodig. Dat wordt Brink 46 en 47, waarachter ook pakhuizen staan. In 1929 verlaat de firma deze panden en vestigt zich buiten het centrum aan de Zutphenseweg, ten zuiden van de nieuwe hefbrug over de haventoe-gang. Het terrein ligt aan de voorhaven, waar schepen kunnen afmeren en industrie- en tramsporen lopen voor het gebouw langs. Twee grote tanks zijn goed voor 1 miljoen liter olie. Het bedrijf noemt zich nu 'Smeerolie-Industrie Twentol', maar levert ook teerprodukten. Typerend voor die tijd is het promoten van automobiel- en tractoroliën. Op 10 april 1945 wordt Deventer bevrijd, waarbij

In de jaren dertig stond dit kanostation annex theehuis dichtbij de Voorhaven. Het werd uitgebaat door botenbouwer Meindert Pieter Petrusma en is in 1945 verwoest.

Rechts het Twentolgebouw aan de Zutphenseweg (1929-1945).

acht leden van een verzetsgroep, waaronder een vrouw, de hefbrug over de havenmond, vergeefs veilig willen stellen vor de oprukkende Canadezen. Zij beschieten Duitse militairen vanuit het Twentolgebouw, maar door het tegenvuur ontstaat een felle brand in de olieopslag, waarbij twee van hen omkomen. Vijf van hen worden gevangen genomen en kort daarop gefusilleerd. Het fabrieksgebouw gaat in vlammen op.

Na de oorlog kan nieuwbouw niet op dezelfde plek plaatsvinden, want daar is ondertussen de verbrede Voorhaven en de Prins Bernhardsluis gepland. Zo wordt in 1947 een pand betrokken op... het Hartenaasje, ontworpen door W.P.C. Knuttel. Het is een Wederopbouwproject waarin traditionele en moderne elementen samengaan. Met de opslagtanks en de talrijke bijgebouwen neemt Twentol het hele terrein in beslag! De vooroorlogse stratenindeling verdwijnt. Rond 1964 neemt het Amerikaanse Gulf en later het Koeweitse Q8 het bedrijf over, maar dat beëindigt de activiteiten in de jaren tachtig. De bijgebouwen verdwijnen en alleen het (vervallen) hoofdgebouw staat er nog.

Tenslotte is na jaren van voorbereiding in 1986 de dijkverzwaring uitgevoerd, waarbij in de Gashavenstraat een stalen damwand tegenover de huizen is aangebracht. Voor een dijk langs de Voorhaven zou veel dure grond nodig zijn geweest. De toekomst van het nu buitendijks gelegen gebied is daardoor ongewis: door de regelgeving kan hier niet worden gebouwd...

Voormalige bakkerij Oonk en de stalen damwand in de dijk.

Wat nog rest

Behalve het Twentolgebouw staat achter de fraaie directiewoning van de Gasfabriek (Zutphenseweg 2) op Gashavenstraat 1 een karakteristiek pand van twee verdiepingen. Sinds de bouw begin jaren twintig is daar lange tijd de bakkerij van Oonk in bedrijf geweest. Nu is daar kunstcentrum IJsseldam gevestigd. Het Meelkanaal is al in de jaren zeventig door een nieuwe dijk in tweeën gedeeld en de Gashaven voor een deel gedempt. De Deventer Kano Vereniging (DKV) heeft in 1973 aan het eind van de Gashavenstraat een flink clubhuis gebouwd. Aan de oevers van het laatste stukje water is nog een kraanfundament te zien van het kolentransportsysteem van de Gasfabriek en aan de overkant waarschijnlijk een restant van de steun van de transportbaan van de firma Holterman. Er zijn plannen in de maak om het gebied op te waarderen, waarbij de SIED nauw betrokken is.

Bronnen

- Deventer en zijn industrie, 1931
- 125 jaar gas in Deventer, 1983
- Deventer Jaarboek, 2005
- H. Slechte - Geschiedenis van Deventer dl.2, 2010
- De Deventer Bergweide, SIED, 2017
- Delpher.nl

Met dank aan de heren van de DKV.

Colofon

Tekst: Ipe de Graaf
Fotografie: Theo de Kreek / SAB
Redactie: Ipe de Graaf, Janleo van de Laar en Sam de Visser
Vormgeving: Pieter Ellens
Allison grafische vormgeving

Nijvertijd is een halfjaarlijks verschijnend bulletin van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED), bestemd voor donateurs en andere betrokkenen en geïnteresseerden. Nijvertijd is gratis te downloaden op www.sied.nl

ISBN 1388-2759

Donateur

Donateur kan men worden door overmaking van:
€ 20 (of meer) voor particulieren
€ 25 (of meer) voor organisaties
€ 50 (of meer) voor bedrijven
€ 250 (of meer) voor 'Vrienden'
op bankrekening NL83 INGB 0000 4151 41 t.n.v. Stichting Industrieel Erfgoed Deventer.
Adres: Parkweg 3, 7411 SG Deventer.

Vriend van de SIED

De SIED heeft een bijzondere relatie met een aantal donateurs, die we Vriend van de SIED noemen. Voor de Vrienden gelden extra faciliteiten: het logo prominent op de website en vermelding in Nijvertijd. De Vrienden van de SIED zijn:

Ardagh Group
Auping
Fooddock Deventer
Houdbaar
JVZ Ingenieursburo
Le Clercq Planontwikkeling
Peree Bouwadvies bv
PHB Deventer
Salland Storage
Schaap Bliksembeveiliging en Ontstoringstechniek
Schildersbedrijf Wolters bv
Soils Milieudadviesbureau
Solo sinds 2014
Ten Hag Groep
Van Dalen Installatietechniek
Witteveen + Bos

S T I C H T I N G
INDUSTRIEEL
ERFGOED
D E V E N T E R

www.sied.nl